

Programa Erasmus+ per al PAS del CRAI
Informe de la beca de mobilitat a la Herzog August Bibliothek
(Curs 2022-2023)

<i>Noms dels participants</i>	Marina Ruiz Fargas i Neus Verger Arce
<i>CRAI Biblioteca o Unitat</i>	Biblioteca de Fons Antic
<i>Institució i país de destí</i>	Herzog August Bibliothek, Wolfenbüttel, Alemanya
<i>Dates d'estada a la universitat estrangera</i>	Juliol 2023

La Herzog August Bibliothek (HAB), a Wolfenbüttel, Baixa Saxonia

La [HAB](#) és no només una de les biblioteques patrimonials més riques d'Europa, sinó un dels centres de recerca en història cultural més actius del món, on es formen estudiants, s'acullen investigadors, i se celebren cursos i conferències internacionals. Tot això, en un entorn d'idíl·lica verdor i tranquil·litat en una petita ciutat que ha mantingut la seva fesomia original.

El doble caràcter de la institució i el seu prestigi ens van impulsar a sol·licitar una beca de mobilitat per poder-hi passar una setmana al juny del 2023.

La selecció de dades que oferim a continuació, referides en part a la seva condició de biblioteca patrimonial, donen fe dels seus recursos i excel·lència:

Funciona com un centre autònom, tot i que orgànicament depèn del Ministeri de Ciència i Cultura de la Baixa Saxònia.

Té un pressupost d'aproximadament 12,2 milions d'euros, inclosos 2,9 milions d'euros per finançament de tercers. La quantitat destinada a les adquisicions és de circa 1,1 milions d'euros.

Compta amb una plantilla de 150 persones, 88 de les quals a temps complet. D'altra banda, una part del personal és exclusivament investigador, i no hi falten els estudiants en pràctiques, becaris i doctorands.

Manté un registre d'aproximadament 3.500 usuaris, dels quals prop de 1.000 són actius, i rep una mitjana de 20.000 visitants a l'any.

El total de 9 edificis que la constitueixen esdevé un autèntic campus. L'edifici més important és l'anomenada **Bibliotheca Augusta**, construïda entre el 1883 i el 1887, tot i que modificada als anys seixanta del segle XX, on es custodien els manuscrits i les col·leccions especials. Destaquem també la impressionant **Armeria**, que obre les seves portes com a part de la biblioteca el 1981; igualment, el modern **Dipòsit**, construït entre el 2009 i el 2014, amb capacitat per a mig milió de documents; per acabar, la bonica **Casa museu de Lessing**, construïda el 1733, on va viure l'escriptor mentre va ser bibliotecari de l'Augusta, des del 1770.

Respecte a les col·leccions, distingim, entre el més d'un milió de documents que s'hi conserven: 12.000 manuscrits, 2.800 dels quals són medievals, 400.000 impresos entre el 1450 i el 1830, i 90.000 gravats dels segles XV al XIX, col·lecció que inclou un grup de prop de 30.000 retrats.

Vista general de l'edifici principal de la Herzog August Bibliothek

Una mica d'història

La biblioteca va ser fundada el 1572 per Julius de Braunschweig-Lüneburg (1528-1589), el primer duc protestant d'un ampli territori que fins feia poc havia romàs catòlic. Amb la Reforma, les biblioteques de, principalment, les comunitats religioses femenines, van ser conduïdes a Wolfenbüttel i van integrar-se a la col·lecció del duc, situada durant alguns anys al seu estudi, al palau familiar. Un document del mateix 1572 establí com havia de ser conduïda la biblioteca, i indicava que els llibres es trobaven també a disposició dels membres de la cort, que fins i tot podien agafar-los en préstec.

Pocs anys més tard, el 1576, Julius funda la Universitat de Helmstedt, amb la intenció de dotar el ducat amb un centre d'estudi, un fet amb gran transcendència per a la història de la biblioteca, com veurem una mica més endavant.

La biblioteca, però, rep el nom d'August el Jove de Braunschweig-Lüneburg (1579-1666). El duc va aplegar una col·lecció de 135.000 impresos i 3.000 manuscrits, amb la particularitat de ser, a diferència d'altres biblioteques principesques, fruit de les seves inquietuds, i d'estar marcada per la universalitat i riquesa.

August no només en supervisava les adquisicions, sinó que participava activament en la gestió de la col·lecció. Així, el 1611 va començar la primera redacció del catàleg, abandonada el 1625, quan desenvolupa el famós artefacte giratori per als que van acabar essent 6 volums in-folio del catàleg, amb un total de 7.200 pàgines, la meitat de les quals escrites per ell mateix.

D'altra banda, va mostrar preferència per les enquadernacions poc ostentoses, en particular les de pergamí blanc, en el lloc de les quals es podia escriure el títol del llibre amb facilitat, i que actualment es poden contemplar a la sala principal de la Bibliotheca Augusta. Els llibres es classificaven en 20 matèries, i per formats, i els topogràfics, creats pel propi duc, són encara els vigents avui en dia.

El zel envers la seva biblioteca el va impulsar a dictaminar provisions per evitar la dispersió dels llibres després de la seva mort. La seva col·lecció, que constitueix el

nucli de la HAB, es conserva intacta, i ben independent de l'altre nucli inicial, els 30.000 volums procedents de la Universitat de Helmstedt, que va tancar el 1810.

El llarg període que segueix la mort del duc August fins a l'actualitat està marcat per la presència de bibliotecaris de la talla del filòsof Gottfried Wilhelm Leibniz i del ja mencionat Lessing, així com per l'acreciment de la col·lecció; igualment, és rellevant citar la construcció d'un nou edifici, l'anomenada Bibliotheca Rotunda, inaugurada el 1723, demolida el 1887 degut a problemes estructurals, i substituïda per l'edifici actual, d'estil neoclàssic.

La Bibliotheca Rotunda

Després de sostreure's Wolfenbüttel de la destrucció general que va patir Alemanya al final de la Segona Guerra Mundial, la HAB viu anys de renovació i de canvis sota la direcció d'Erhart Kästner i de Paul Raabe, qui confereix a la biblioteca els trets distintius que la distingeixen en l'actualitat.

Crònica de la nostra visita

Dia 1

Després de ser acollides pel Dr. Johannes Mangei, sotsdirector de la institució i director del Departament de New Media i de la Biblioteca Digital i per la Dra. Sandra Simon, sotsdirectora del Departament de New Media i de la Biblioteca Digital, vam tenir l'oportunitat de fer una presentació sobre el nostre CRAI Biblioteca de Fons Antic. Al seu torn, la Dra. Simon en va fer una de general sobre la HAB. A continuació, vam fer una passejada amb els nostres amfitrions pels diferents espais que, com dèiem, fan de la HAB un autèntic campus.

A la tarda, acompanyades per la seva cap, Michaela Weber, vam visitar el **Centre de Digitalització**, al costat del Taller de Restauració, fet que afavoreix que existeixi una fluïda comunicació entre ambdues unitats, que permet que les restauradores

inspeccionin primer el document candidat per a ser digitalitzat, per després donar instruccions precises sobre la seva manipulació, en especial l'angle d'obertura.

El Centre compta amb entre 8 i 10 persones, i amb diversos dispositius, en funció tant de l'angle d'obertura –i en aquest sentit convé citar la màquina “Cobra” dissenyada a la HAB per no haver d'obrir el llibre a més de 45 graus– com de l'objectiu de la digitalització (biblioteca digital, publicacions, exposicions, etc.). Destaquem també la creació de l'anomenada “Panotable”, especialment concebuda per digitalitzar enquadernacions.

Càmera “Cobra”

Respecte al flux de treball, s'hi troba perfectament detallada la intervenció de cada una de les unitats implicades, i inclou la revisió de la catalogació del document que es digitalitza.

La visita va continuar al **Taller de Restauració**, amb la seva responsable, Almuth Corbach, en col·laboració amb Leonie Müller. Hi treballen 10 persones i s'articula en dos espais diferents. A part de les tasques de restauració, també en fan de conservació, amb la construcció de caixes de preservació i amb l'assessorament a la Sala de Consulta, que suposa l'establiment de normes per a la correcta manipulació dels llibres i la consideració de quins no es poden lliurar als lectors degut al seu estat.

Respecte a aquest darrer punt, ens va sorprendre –per ser un sistema ben diferent del que fem al CRAI– l'ús de cobertes de melinex en les encuadernacions en mal estat. A part de ser una mesura de conservació preventiva, esdevé un avís per als usuaris que, en ser el melinex transparent, saben que cal consultar el document amb una cura especial.

Com a apunt peculiar, A. Cobach ens va parlar del [Poison Book Project](#), a propòsit del qual vam comentar la presència de llibres procedents del [Convent de Sant Agustí](#) a la nostra col·lecció, amb una substància groga no plenament identificada als llocs, així com les desinsectacions que s'hi van dur a terme durant el segle XX.

Taller de Restauració

Dia 2

Durant el segon dia el nostre guia va ser el Dr. Christian Heitzmann, director del **Departament de Manuscrits i Col·leccions Especials**. Va ser ell l'encarregat d'oferir-nos un resum de la rica i atzarosa història de la biblioteca, així com dels conjunts documentals que es troben sota la seva responsabilitat: manuscrits medievals i de l'edat moderna (entre aquests, els de Lessing), cartes i documents d'arxiu de la pròpia HAB; gravats i mapes; finalment, altres documents pertanyents a les col·leccions especials, retrats, llibres d'artista i pintures.

Destaquem el minuciós catàleg consagrat als manuscrits medievals. Com a dada rellevant per entendre l'especialització d'aquesta tasca, van ser necessaris 3 anys per a la descripció de només 30 d'aquests documents.

La visita duta a terme amb el Dr. Heitzmann pels diferents espais i dipòsits de l'edifici principal de la HAB ens va dur a la seva sala més important, on es conserva la col·lecció del duc August. Tènueament il·luminada, vam poder-hi observar la uniformitat dels llocs dels llibres i el famós artefacte giratori per a la consulta dels catàlegs.

Sala principal de la Bibliotheca Augusta

Igualment, va ser molt interessant la xerrada mantinguda amb Torsten Schassan, també del Departament de Manuscrits, sobre humanitats digitals, que va posar de manifest l'interès que aquest nou camp desperta entre les institucions alemanyes de cultura (conscients de no voler-se quedar enrere respecte a altres països), i els substanciosos recursos que hi destinen.

Dia 3

Al llarg de tot el matí ens va atendre Charleen Zander, del Departament de Manuscrits i Col·leccions Especials qui, a part de dur a terme altres tasques, s'encarrega de treballar en dos aspectes ben específics del llibre antic: **les filigranes i els motius decoratius aplicats a les cobertes de les enquadernacions**, inventariats a través de **calcs**, o **rubbing** en anglès.

Pel que fa a les filigranes, Charleen és la responsable de fer fotos de tots els fulls dels manuscrits que en presenten, amb l'ús d'un escàner amb un full de llum incorporat, per participar al projecte cooperatiu [Wasserzeichen-Informationssystem Deutschland \(WZIS\)](#) amb seu a Stuttgart, on es troba el fons [Piccard](#).

Vam poder gaudir d'una demostració pràctica de la feina que du a terme, lenta i precisa, atès que són necessaris un o dos dies per treballar un únic manuscrit.

Digitalització de filigranes

Quant al segon projecte, es tracta de [Einbanddatenbank](#), amb seu a la Biblioteca Estatal de Berlín. De nou, és un projecte cooperatiu, que en aquest cas té com a objectiu l'aplegament d'informació i d'imatges digitals de les encuadernacions dels segles XV i XVI custodiades a les biblioteques alemanyes, a partir del sistema ja citat del calc o *rubbing*.

A la tarda, vam passejar pel **dipòsit nou** amb el Dr. Hartmut Beyer, director del **Departament d'Impresos Antics**. Són 22 quilòmetres de prestatgeria i conté els incunables i els impresos fins al 1800 adquirits a partir del 1700, així com els llibres que van arribar de l'antiga Universitat de Helmstedt. També s'hi troba el dipòsit legal de Braunschweig.

Dipòsit modern

Tot seguit ens vam trobar amb Christoph Boveland, del mateix Departament i responsable de la catalogació d'impresos antics i del projecte VD 17, moment en què es va començar a tractar la qüestió més discutida durant la nostra estada a la HAB: **la catalogació d'impresos antics**.

Ens referirem ara a dos importants projectes on participa la HAB: [Sammlung Deutscher Drucke](#) (SDD) i [VD 17](#).

Quant al primer, es concentra en l'adquisició de documents impresos des de la invenció de la premsa tipogràfica fins a l'actualitat en els països de parla alemanya o bé en altres llocs en aquesta llengua; el seu objectiu és la construcció retrospectiva d'una biblioteca nacional, tot considerant que a Alemanya la primera biblioteca nacional va ser fundada el 1913 a Leipzig. SDD es distribueix entre sis biblioteques, cada una de les quals es responsabilitza d'un període d'aproximadament 100 anys. La HAB, en ser molt rica en documents del segle XVII, si considerem les biblioteques del duc August i de la Universitat de Helmstedt, s'ocupa d'aquesta centúria, i li suposa la compra d'una mitjana d'entre dos i tres mil llibres cada any, efectuada principalment a llibreters i subhastes europeus.

Participen també en SDD:

Biblioteca Estatal de Baviera (Munic): segles XV i XVI

Biblioteca de la Universitat de Göttingen: segle XVIII

Biblioteca de la Universitat de Frankfurt: 1801-1870

Biblioteca Estatal de Berlín: 1871-1912

Biblioteca Nacional Alemanya (Leipzig i Frankfurt): 1913-

Respecte als projectes VD16, VD17 i VD18, són programes de catalogació per al desenvolupament de bibliografies nacionals retrospectives.

VD17, de què és responsable la HAB, va ser sufragat inicialment per la Fundació Alemanya de Recerca, però des del 2008 és impulsat per la HAB, la Biblioteca Estatal

de Berlín i la Biblioteca Estatal de Baviera. Si a l'inici hi havia sis biblioteques participants en el programa, actualment n'hi ha més de 60.

Va ser molt engrescador poder veure una interessant mostra de llibres, principalment volums facticis d'impresos efímers adquirits per a VD 17, atès que ens van recordar a l'instant la gran quantitat de volums d'aquesta categoria que es conserva al nostre Fons Antic. Quant als efímers del sis-cents, en els darrers anys la HAB s'està concentrant en aplegar-ne, i recentment se n'han adquirit 800 produïts a Silèsia.

Volum factici

Dia 4

Durant el matí del quart dia el Dr. Hartmut Beyer i Christoph Boveland ens van fer una detallada presentació del projecte VD, a què ja ens hem referit unes línies més amunt i del qual oferim ara altres dades, corresponents al període 1501-1800.

VD 16 comença a finals dels anys seixanta, i la seva seu es troba a la Biblioteca Estatal de Baviera; als orígens no incloïa els fulls solts, documents per als quals s'està

pensant en crear un nou projecte, en el context del propi VD16. Actualment inclou 106.000 edicions, la majoria de les quals digitalitzades, i hi participen 333 biblioteques.

Respecte a [VD 17](#), de què ja hem proporcionat informació més amunt, prop del 90 per cent de les edicions – que finalitzat el projecte podrien arribar a 700.000, amb inclusió dels fulls solts – es troba ja digitalitzat.

Finalment, [VD 18](#), de qui és responsable la Biblioteca Estatal i Universitària de Göttingen, aparentment força similar a VD 17, però lluny de ser complet. Com a tret distintiu, tots els documents inclosos es troben digitalitzats. Avui dia comprèn 234.000 monografies i 3.500 publicacions periòdiques.

La tarda va començar amb una visita al que és, probablement, l'edifici més imponent dels que formen la HAB: l'armeria, construïda entre 1613 i 1619, on actualment es custodien fons moderns i que funciona també com a biblioteca pública de la ciutat; d'altra banda, acull algunes dependències tècniques de la HAB.

Edifici de l'Armeria

La resta de la tarda vam estar amb Christoph Boveland, amb qui vam poder compartir diverses qüestions derivades d'una llarga i mútua experiència en la catalogació de llibres antics.

En primer lloc, un cop tractats els projectes VD, ens va informar d'altres iniciatives de col·laboració en l'àmbit de les biblioteques alemanyes.

No existeix un catàleg col·lectiu alemany, però la HAB participa en l'anomenat [K10-GVK](#), gestionat per dues xarxes de biblioteques: GBV i SWB.

Pel que fa a l'ús d'estàndards descriptius compartits, convé destacar els [recursos](#) produïts pel grup de treball creat per a la catalogació d'impresos antics en RDA en l'ampli context dels països de parla alemanya, l'anomenat DACH, això és, Alemanya, Àustria i Suïssa. Existeix, a més, un [grup anàleg](#) en l'àmbit del K10-GVK, que també ha elaborat [eines comunes](#).

Finalment, ens va interessar molt conèixer l'existència, a nivell nacional, d'un Fitxer Integrat d'Autoritats ([GND](#)).

Com dèiem una mica més amunt, vam comentar nombrosos i diversos aspectes de la catalogació de fons antics, entre els quals destaquem el tractament dels antics posseïdors –per als quals comptem amb una [eina compartida](#) en el si de GBV –, i la redacció dels corresponents registres d'autoritat. Igualment, va ser interessant parlar sobre l'ús de l'empremta, un sistema de reconeixement d'edicions i de variants bibliogràfiques. En aquest cas, utilitzen el mateix mètode emprat per nosaltres (Fingerprints = Empreintes = Imprime, París, 1984), tot i que, si cal, fan servir el de [STCN](#) per considerar-lo millor, opinió que compartim.

Christoph Boveland, al seu despatx

Dia 5

El darrer matí de la nostra estada a la HAB es va concentrar en temes de difusió, amb una presentació a càrrec d'Alexandra Serjogin, responsable adjunta del Departament de Premsa i Relacions Públiques.

En el Departament treballen 7 persones, i comptem amb un estudiant que, com a becari, s'hi queda dos anys i percep un sou per les tasques que hi du a terme. L'activitat dels becaris del Departament són seguides per professors responsables.

El públic a què s'adreça, malgrat ser divers, se situa en un context de recerca, biblioteca, cultural i d'informació.

Quant als recursos que posa a l'abast d'aquest públic, ens van ser presentats els següents:

Blog mira de tractar una diversitat de temes, i els articles, que ocupen entre dues i tres pàgines, fan servir un llenguatge planer.

Producció de **podcasts**, per als quals compten amb una sala habilitada i amb una banda sonora pròpia; duren entre 20 i 40 minuts, i per a la commemoració dels 450 anys de la HAB se'n van fer sis.

Canal Youtube.

En el moment de la nostra visita tenien X(extwitter) i **Mastodon**. Actualment, però, veiem que utilitzen només aquesta darrera plataforma creada a Alemanya amb codi obert i emprada fonamentalment en aquest país, i de què ens van explicar les virtuts i els defectes.

Notícies, dins de les quals sobresurt la secció amb el suggestiu nom de **Quodlibetica**, en què es publiquen novetats sobre la recerca a la HAB en forma de textos breus.

Quant a les xarxes socials, al final de la presentació vam parlar sobre un tema que ens preocupa: com trobar a Instagram un equilibri entre el rigor dels continguts presentats i la necessitat d'arribar, en el nostre cas, a un públic ampli, tot expressant el nostre dubte sobre un ús excessiu d'emoticones. La qüestió també va ser debatuda pel becari, favorable a aquest tipus de recursos, així com al carrusel, atès que segons el seu parer els joves no llegeixen necessàriament el text sencer.

Què ens ha aportat l'estada?

En primer lloc, la immersió durant una setmana en una institució rica en història, en fons, en professionals especialitzats d'elevada competència, en activitats formatives i de recerca, en innovació i en recursos. Una excel·lència que, com a cap i bibliotecària veteranes del Fons Antic de la Universitat de Barcelona es pot dir que en conjunt ens va causar meravella.

Però més enllà d'aquest embadaliment nostre, i de les diferències de diversa índole existents entre les biblioteques alemanya i catalana, va resultar molt enriquidor conèixer determinades pràctiques de la HAB i intercanviar experiències amb els col·legues alemanys.

Entre les primeres, ens van cridar molt l'atenció les activitats de formació i reclutament de joves estudiants, un sistema que considerem molt valuós per a la formació d'una plantilla estable, preparada i implicada. Igualment, l'atenció posada en la recerca i l'aposta per les humanitats digitals. Per acabar, i tot i conèixer i emprar regularment els recursos del projecte VD, ens va impressionar l'esforç que fan les biblioteques alemanyes per a construir una bibliografia nacional, conseqüència de la immensa pèrdua patrimonial que va patir el país durant els bombardejos de la fi de la Segona Guerra Mundial.

Respecte a l'intercanvi d'experiències, va ser molt útil conèixer el flux de treball emprat pel seu Centre de Digitalització, sistema que recentment n'ha inspirat un de nou per al procés de llibres que s'han de digitalitzar al Fons Antic. Les hores transcorregudes amb Christoph Boveland també van ser inspiradores, i van confirmar que, pel que fa a la catalogació d'impresos antics, som unes interlocutores preparades i molt vàlides; així mateix, ens van permetre conèixer el recurs a la plataforma wiki per a la creació d'estàndards descriptius compartits.

Som conscients que aquest breu resum no és suficient per oferir un panorama complet d'una institució de les característiques de la HAB. Igualment, tot i que el programa que ens van preparar va ser impecable i la implicació dels professionals que ens van atendre molt gran, una visita de cinc dies no permet conèixer i comprendre amb profunditat la seva complexitat i amplitud. Tanmateix, esperem que aquestes pinzellades en siguin un retrat fidel, tot i fragmentari.

I acabem amb un objecte que uneix la biblioteca alemanya i la Universitat de Barcelona: el bust de Lessing regalat per la HAB a la nostra universitat el 1985, que actualment podeu veure en un plàcid racó del jardí de l'Edifici Històric. Podeu llegir-ne la història en aquest [enllaç](#).

Lessing al jardí